

Araştırma Makalesi • Research Article

Abbâsî Halifesi Mansûr (754-775)'un Mehdî (775-785)'ye Vasiyetleri ve Bunun Mehdî'nin Yönetim Anlayışına Etkileri

Abbasid Caliph al-Mansûr's (754-775) Will to Mahdî (775-785) and its Effects on Mahdî's Understanding of Administration

Murat Serdar*, Sami Okan Köse**

Öz: Abbâsî devletinin üçüncü halifesi olan Mehdî (ö. 785) döneminde Abbâsî devleti sınırları içerisinde kayda değer birçok olumlu gelişme görülmüştür. Elbette bu olumlu ve nitelikli gelişmelerin başat kişisi idari konumu gereği Mehdî olmuştur. Mehdî, babası Mansûr'un (ö. 775) katı ve sert politikasının aksine devlet çatısı altında yaşayanlara yönelik ılımlı ve yumuşak bir siyaset izlemeye özen göstermiştir. Sadece politik anlamda değil devletin imarına ilişkin olarak da oldukça üstün gayretler göstermiş olan Halife Mehdî, bu gayretlerinin deyim yerindeyse meyvesini toplamıştır. Bunun yanı sıra adaletin tesisine de bir hayli ehemmiyet veren Mehdî devlet içinde adalet mekanizmasını tesis etmiştir. Böylelikle hem devletin kurumlarında adaletsizliğin ortadan kalkmasının sonucu olarak liyakate dayalı gerçek bir kurumlaşmayı temin etmiş hem de devlet içinde adaletsizliğe bağlı olarak ortaya çıkma ihtimali olan kargaşa ortamının da önüne geçmiştir. Fakat burada ifade etmek gerekir ki Mehdî'nin yönetim anlamında takındığı bu idari veya siyasi tavrın itici gücü veya diğer bir ifadeyle en önemli müsebbibi babası Mansûr'un vasiyetnamesinde kendisine telkin ettiği birtakım önemli öğüt ve tavsiyelerdir. Biz de bu çalışmada babası Mansûr tarafından kendisine telkin edilen tavsiyelerin Mehdî'nin siyasetinde ne derece etkili olduğunu ya da olmadığını tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Abbasiler, Mansûr, Mehdî, Vasiyetname, Yönetim Anlayışı.

Abstract: During the reign of al-Mahdî (d. 785), the third caliph of the Abbasid state, many noteworthy positive developments took place within the borders of the Abbasid state. Of course, the leading figure in these positive and qualified developments was al-Mahdî due to his administrative position. In contrast to his father al-Mansûr's (d. 775) strict and harsh policy, al-Mahdî took care to pursue a moderate and soft policy towards those living under the state roof. Caliph al-Mahdî made great efforts not only in political terms but also in the reconstruction of the state and reaped the fruits of these efforts, so to speak. In addition to this, Mahdî, who attached great importance to the establishment of justice, established the justice mechanism within the state. In this way, he not only ensured a real institutionalization based on merit as a result of the elimination of injustice in the institutions of the state, but also prevented the chaotic environment that might arise due to injustice within the state. However, it should be noted here that the driving force or, in other words, the most important cause of this administrative or political attitude that al-Mahdî adopted in terms of governance was some important advice and recommendations that his

* Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-2922-1096. mserdar61@live.com. (Sorumlu Yazar)

** Doktora öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih. ORCID: 0009-0002-1669-9007. okankoseakpol@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Serdar, M., Köse, S.O. (2023). Abbâsî Halifesi Mansûr (754-775)'un Mehdî (775-785)'ye vasiyetleri ve bunun Mehdî'nin yönetim anlayışına etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3),705-717 <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1275252>

Received/Geliş: 01 April / Nisan 2023

Accepted/Kabul: 03 October / Ekim 2023

Published/Yayın: 30 December / Aralık 2023

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2023 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

father al-Mansûr had inculcated in his testament. In this study, we will discuss to what extent the advice given to him by his father Mansûr was or was not effective in Mahdi's politics.

Keywords: Abbasids, mansûr, Mahdî, Testament, Understanding of Administ

Giriş

Abbâsîlerin gerçek kurucusu sayılan Ebû Ca'fer Mansûr (ö. 754/775) kurucu kimliğinin yanında çok yönlü bir âlim ve şairdi. Araştırmaya meraklı bir şahsiyet olmakla beraber edip, şair ve âlimleri koruyup kollardı. Mantık, felsefe, aritmetik, geometri, astronomi, tıp ve tarihe yakın ilgi gösterirdi. Zeki ve ileri görüşlü bir halife olan Mansûr merkezî kontrolü mümkün kılabilmek için devletin siyasetini bizzat kendisi takip etmiş ve hiçbir zaman vezirlerinin nüfuzu altına girmemiştir. Halife Mansûr döneminde ilmî ve kültürel faaliyetler yoğunluk kazanmış, Sanskritçe, Süryânice, Kıptîce ve klasik Yunanca'dan çeşitli eserler çevrilmiştir. Yuhannâ b. Bıtrîk, Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî, Abdullah b. Mukaffa', Curcîs b. Cibrâil ve Patrik Sergios gibi şahsiyetler Arapçaya çeviriler yapmışlardır (Bozkurt, 2003: 28/6; Gutas, 2003: 38-41). Bu dönemde hadis, fıkıh, tefsir gibi ilimler müstakil birer bilim dalı haline gelmiş, tedvin ve tasnif faaliyetleri ivme kazanmıştır. Mansûr imar faaliyetleriyle de yakından alakadar olmuş, Bağdat dışında Hâşimiyye ve Râfika adlı şehirleri kurdurmuştur (Bozkurt, 2003-a: 28/6).

Halife Mansûr, iyi hasletlerinin yanı sıra acımasızlık bakımından Abbâsoğulları ailesinin kendinden en çok söz ettiren simasıdır. İsyanların önüne geçip bu suretle hem saltanatını sağlamlaştırmak hem de devletin birliğini tesis etmek için birçok Müslümanı öldürmek durumunda kaldığı aktarılmaktadır (Yavuz; Dadan, 2020: 20/2, 643). Mantran'a göre hükümdarlığı süresince itiraz edilemeyen bir hükümdar olmak isteyen (Mantran, 1981: 122) Mansûr'un, baskıcı ve tavizsiz politikası, amcaoğulları olan Ehl-i beyt nesline karşı da geçerli olmuştur. Mansûr, gerek valileri gerekse bizzat kendi eliyle bu gruba karşı acımasız uygulamalara imza atmıştır (Yavuz; Dadan, 2020: 20/2, 644).

Mansûr öldükten sonra oğlu Mehdî döneminde ise Abbâsî devleti için son derece olumlu anlamda yeni bir sayfa açılmıştır. Mehdî babasının siyasetinden büsbütün başka bir yol tutmuştur (Üçok, 1979: 87). Mehdî babası Mansûr'un katı ve sert politikasının toplum üzerinde yarattığı tahribat sebebiyle insanlar arasındaki kutuplaşmaya son verip onları birleştirecek toplum içindeki yaraları tedavi edecek daha yumuşak ve uzlaştırıcı bir siyaset gütmek zorunda kalmıştır (Dûrî, t.y.: 116; Takkûş, 2009: 75; Güzel, 2012: s. 159-160). Daha doğrusu kendisini böyle bir siyaset izlemeye mecbur hissetmiştir. Mehdî uzlaştırıcı ve hoşgörülü yönetim anlayışı çerçevesinde Abbâsî devletine her alanda oldukça fayda sağlayacak birçok yararlı icraatta bulunmuştur. Böylelikle Abbâsî toplumu, Mansûr döneminde çektiği sıkıntılı dönemin aksine daha müreffeh bir ortama kavuşmuştur (Hudârî Bek, 1986: 103). Abbâsî toplumunun Mehdî döneminde sahip olduğu güven ve refah ortamının temin edicisi Mehdî'nin hoşgörülü ve uzlaşmacı siyaseti olmuştur. Mehdî'nin hoşgörülü ve uzlaşmacı yönetim anlayışı ise büyük ölçüde babası Mansûr'un kendisine bıraktığı vasiyetnamenin etkisinin bir ürünüdür (Dûrî, t.y.: 116).

1. Halife Mehdî'nin Doğumu ve Kimlik Bilgileri

Abbâsî devletinin üçüncü halifesi olan ve doğum tarihi hakkında H. 121/ M. 739 H. 126/ M. 744 ile H. 127/ M. 745 (İbn Kesîr, 1990: 10/151-152; Varen, 1999: 12; Süyûtî, 2003: 216) şeklinde üç farklı tarih aktarılan, Mehdî'nin tam adı: Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî İbn Ebî Ca'fer el-Mansûr'dur (İbnü't-Tıktakâ, t.y.: 197; Köse, 2021: s. 157). Babası künyesinde de ifade edildiği üzere Ebû Ca'fer el-Mansûr'dur (İbn Kuteybe, t.y.: 378; Varen, 1999: 12). Annesi ise künyesi Ümmü Mûsâ olan Ervâ bint Mansûr el-Himyeryiyye'dir (İbn Kesîr, 1990: 10/151-152; Takkûş, 2009: 74). Ebû Abdillâh Muhammed'in Mehdî lakabını alması; babasının, rakibi olan Muhammed en-Nefsü'z-zekiyye'nin toplum nazarındaki Mehdî algısını kırmak istemesine dayanmaktadır (Doğan, 2013: s. 15-18; Eser, 2020: 26-27). Mehdî'nin doğum yeri konusunda da doğum tarihi hususunda olduğu gibi belli bir fikir birliği yoktur. Bu konuya ilişkin genel olarak iki farklı görüşün ortaya atıldığı görülmektedir. İlk görüşe göre Hûzistan'a bağlı İzec ismindeki bir yerleşim yerinde (Uslu, 1998: 18/436; Süyûtî, 2003: 216;

Bozkurt, 2003: 28/377) ikinci görüşe göre ise Şirât topraklarında yer alan Humeyme adındaki bir bölgede doğduğu ifade edilmektedir (Hamevî, 1977: 2/307; Hudarî Bek, 1986: 102; Takkûş, 2009: 74).

2. Mehdi'nin Halife Olmadan Önceki Hayatı

Mehdî, halifelik tahtına geçmeden önce büyük ölçüde babası Mansûr'un idari ve siyasi alanlardaki görev ve tayinleri neticesinde bir nevi gelecekteki görevine ön hazırlık yapmış diğer bir ifade ile devleti idare etme konusunda tecrübe kazanmıştır. Mehdi'nin edindiği bu hazırlık ve tecrübe süreci genel olarak Mansûr döneminde cereyan eden olaylarda üstlendiği vazifeler ile kendini açıkça göstermiştir. Bunun ilk örneği Ebû Müslim el-Horasânî'nin öldürülmesini gerekçe olarak gösterip ayaklananlardan biri olan İshâk'ın (et-Türkî) 137/755 yılı ortalarında Mâverâünnehir'de isyan ederek dönemin halifesi Mansûr'a bağlı güçlerle mücadele etmesiyle gerçekleşmiştir. Ayaklanmanın bütün çabalara rağmen bir türlü bastırılmaması üzerine Halife Mansûr, 139/757 yılında oğlu Mehdi'yi, İshâk'ın başını çektiği bu isyan hareketine bir son vermesi amacıyla görevlendirmiştir. Babasından aldığı bu görev doğrultusunda Nişâbur'a hareket eden Mehdi bu bölgeden isyancıların üzerine gönderdiği kuvvetlerle isyanı bastırmaya muvaffak olmuştur (İbnü'n-Nedîm, t.y.: s. 483; İlgün, 1994: s. 73-74; Varen, 1999: 17).

Mansûr döneminde Mehdi'nin kendisini gösterdiği ikinci bir örnek ise Horasan Valisi Abdülcebbâr'ın ayaklanmasına müdahale etmesi olmuştur (141/759). Halife Mansûr hem Abdülcebbâr'ın kendisine gönderdiği bir takım mektupların niteliği hem de (mektuplarının yazıcısı) Ebu Eyyub'un bu mektuplara ilişkin kendisine verdiği telkinler sebebiyle Abdülcebbâr'ı cezalandırmaya karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda ilk olarak oğlu Mehdi'yi Abdülcebbâr'ın üzerine göndererek ona Rey şehrine inmesini emretmiş, Mehdi de bu emir doğrultusunda Rey'e doğru hareket etmiştir. Rey'e ulaşan Mehdi, Abdülcebbâr'la savaşmak üzere önden gitmesi için Abbâsî devletinin meşhur komutanlarından biri olan Hâzim b. Huzeyme'yi görevlendirmiştir. Hâzim b. Huzayme de Abdülcebbâr'ı ele geçirmiş ve onu Mansûr'a göndermiştir. Mansûr da Hâzim b. Huzayme'nin boynunun vurulması için emir vermiş ve cellatları tarafından emri yerine getirilmiştir (Taberî, t.y.: 7/508-509; İbnü'l-Esîr, 1987: 5/131).

Abdülcebbâr'ın idamından sonra Mansûr, veliahtı Mehdi'ye bir mektup yazarak Taberistan'a bir sefer düzenlemesini ve beraberindeki askerlerle Asbehbez üzerine yürümesini emretmiştir (İbnü'l-Esîr, 1987: 5/132). Mansûr bölgeyi iyi bilen Ömer b. Alâ komutasındaki bir birliği de Mehdi'nin yardımına göndermiştir. Abbâsî devletine bağlı güçler ile Asbehbez'e bağlı güçler nihayet Taberistan'da karşı karşıya gelmiş, Mehdi'nin askerleri bölgeyi kuşatarak Asbehbez'in etrafını sarmışlardır. Kendi kalesine sığınmak mecburiyetinde kalan Asbehbez, kaledeki zahireleri verme karşılığında onlarla barış yapmak istemiştir. Mehdi de bu durumu babasına bir mektupla bildirmiş, netice itibarıyla barış sağlanarak Asbehbez'in, Deylem şehrine gitmesine müsaade etmiştir. Deylem'e giden Asbehbez burada ölmüştür. Mehdi komutasındaki ordu Taberistan yakınlarındaki Dünbavend bölgesininin Türk hükümdarı olan Musmağân adındaki hükümdarı da yenmiş böylece tam anlamıyla Taberistan'ın ilk fethi (141/759) gerçekleşmiştir (İbn Kesîr, 1990: 10/77).

Mehdi'nin halife olmadan önce ön plana çıktığı bir diğer gelişme ise peygamberlik iddiasında olan Üstâzsîs'i bertaraf etmesi olmuştur (150/768). Mansûr, oğlu Mehdi'yi Horasan'da iken H.147/M. 765'te veliaht tayin etmiş, Horasan halkının tamamına yakını da ona biat ettiğini bildirmiştir. Yalnızca Bâzeğîs (Hamevî, 1977: 1/318) bölgesindekiler Mehdi'ye biat etmemiştir. Bu bölgedeki Üstâzsîs, Mehdi'nin veliaht tayin edilmesine karşı çıkararak peygamberlik iddiasında bulunmuş ve etrafına hatırı sayılır bir taraftar kitlesi toplamıştır. Bu durum karşısında Mehdi, Üstâzsîs'in üzerine Hâzim b. Huzeyme'yi göndermiştir. Hâzim b. Huzeyme, Üstâzsîs ile savaşarak galip gelmiş ve ona bağlı kuvvetleri dağıtarak Üstâzsîs'i Bağdat'a Mansûr'un yanına göndermiştir. Üstâzsîs'i teslim alan Mansûr onu idam etmiştir (Ya'kûbî, 2010: 2/320; Varen, 1999: 21-22).

Dönemin halifesi Mansûr'un veliahdı olan Mehdî'yi, Râfika¹ şehrini kurmak üzere görevlendirmesi ve bu görevlendirme neticesinde Mehdî'nin Bağdat şehrini örnek alarak Râfika şehrini (155/772-773) inşa ettirmesi Mehdî'yi Mansûr döneminde ön plana çıkaran diğer önemli bir hadisedir (Hamevî, t.y.: 3/15).

Mehdî'nin veliahtlık döneminde kendisini öne çıkaran son örnek de Musul valisi olan Musa b. Ka'b'ın, valiliği esnasında Halife Mansûr aleyhinde bir takım faaliyetlere girişmesi üzerine Mehdî'nin, Musa b. Ka'b'a karşılık verebilmek adına babası Mansûr tarafından görevlendirilmesidir. Bu görevlendirme çerçevesinde Mansûr oğlu Mehdî'den Beytü'l-Makdis'e doğru yola çıkmış gibi yapıp Rakka'ya yönelmesini ve oraya giderken de Musul'a uğramasını, Musul'a vardığı vakit ise Musa b. Ka'b'ı yakalamasını ve onu zincire vurup yerine Hâlid b. Bermekî'yi valiliğe atmasını istemiştir. Mehdî bu isteği yerine getirmiş ve neticede (İbnü'l-Esîr, 1987: 5/214) Hâlid b. Bermekî H. 158/M. 775-776'da Musul valiliğine atanmıştır (Bektaşoğlu, 1994: 255; Yıldız, 1992: 5/518; Köse, 2020: 38).

3. Mansûr'un veliahdı (oğlu) Mehdî'ye Vasiyetnamesi

Tarihçi Ya'kûbî ve Ya'kûbî'den yaptığı nakille Varen, Mansûr'un vasiyetini şu şekilde aktarır: *“Bismillahirrahmânirrahîm! Bu Mü'minlerin Emîri Abdullah'ın, Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Muhammed el-Mehdî'ye ahdidir. Kendisinin ardından vasiyetini Mehdî'ye dayandırdığı zaman onu Müslüman halka, gayr-i müslimlere, beytü'l harama (Allah'ın haremine), beytü'l mala (Allah'ın hazinelerine) ve kullarından dilediğine miras bıraktığı yeri üzerine halife kıldı. Âkîbet takva sahipleri içindir. Şüphesiz Mü'minlerin Emîri şehirler konusunda Allahtan korkmanı ve kullar arasındaki işlerde Allah'a (Allah'ın kanunlarına) itaat ederek hükmetmeni sana vasiyet ediyor. Ölüm gelmeden evvel ölüme az bir vakit kala şu şekilde söylenip: “Rabbim ecelimi yakın bir zamana kadar erteleyeydin” şu cevabı duyacağında: Heyhat sana mühlet nerede? Artık ecelin geldi şeklinde bir cevap duyacaksın. Bu cevap üzerine bu defa şunları söyleyeceksin: Rabbim beni dünyaya tekrar geri gönder ki belki iyi işler yaparım. Tam o vakit ailenle bağlantın kesilir ve amelin sana varır. Ellerinin yaptığı, ayaklarının koştuğu, dilinin söylediği, uzuvlarını yaptığı, gözünü baktığı ve bilmediğin şeylerin onun üzerine eklendiği şeyleri görürsün. Bunların üzerine yaptıklarının, kötüyse kötü iyiyse olmak üzere tam bir şekilde karşılığı verilir. İşte bundan dolayı yüce Allah, seni kıyamet gününde bu duruma maruz kalmaman yani üzüntü, rezillik ve pişmanlık yaşamaman için seni şimdiden uyarıyor. Allah'ın takvası halin olsun, ona itaatte vazifen olsun. Dinin konusunda Allah'tan yardım talep et ve bu yardım ile rabbine ve nefsinde daha yaklaş. O yardımdan al ve bunu nefsinin arzusu için kılma. Hiçbir zaman kötülük yapma. Günahlarının yığılmasından ve kötü amellerinin katlanmasından ötürü, günahı senden daha çok, musibeti senden daha büyük ve o musibetleri daha da büyük olan kimse yoktur. Çünkü yüce Allah bu halk üzerine seni yönetici (hâkim) olarak seçti. Onlara zerre kadar bir meselede dahi olsa, adaletle hükmet. Onların hepsi gün gelir senden hak isterler. Zalim valilerin icraatlarından sen sorumlu tutulursun. Yüce Allah buyurur ki: “Muhakkak sen de öleceksin onlar da ölecek. Sonrasında hiç şüphesiz kıyamette rabbinizin huzurunda davalasacaksınız.” O anda sanki ben seninle beraber gibiyim. Gerçekten o vakit Cebbar olan rabbinin yanında durmuşsun. Korumaların seni utandırıyorlar, yardımcılarında seni teslim ediverirler. Günahların boynuna dolanıp sana bağlanır, korku seni sarar, (dünyadaki) imtihanında başarısız oluverirsin, muhtaç bir duruma gelersin, takatinde azalır işte bu haldeyken, yaratılmışlar (canlılar) senden haklarını çok korkunç ve çok üzüntülü olan bir günde isterler. O gün ki gözler dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak olan bazılarına çevrilir; zalimlerin ne bir dostu ne de sözü dinlenir bir şefaatçisi olacaktır. O gün durumun nasıl olacak bir düşünsene. Yaratılmışlar seninle davalıştığı zaman ve haklarını senden istedikleri vakit, seni kurtaracak ne bir özelliğin (özel durum, meziyet), ne de bir yakının olmayacak. O günde halk ister, şefaat ise kabul edilmez, adaletle amel edilip, faziletle hükmolunur. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: “O gün zulüm yoktur. Allah hesabı çabuk olmandır.” Bu noktada nefsin için çalışman ve dinin için hazır olman*

1 Râfika şehri, Rakka'nın 200 metre kuzeybatısında yer alan tarihi şehirdir. Bkz.: Gülay Ögün Bezer, “Rakka”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 432-433.

gerekmektedir. Boynunu kurtarmaya bak. Gününde acele et, yarının için dikkatli ol, dünyadan sakın zira dünya ihanetle dolu tehlikeli bir yerdir.

Niyetin Allah için doğru olsun. Halkın arasında verdiği hükümlerde eşit davran. Çalışarak mütegayinlerin ve Allah'ın rızasını talep et. Onlar senin yardımcılar olsunlar. Müslümanlara mallarından üzerlerine düşen payı ver. Ganimetlerini ve feylerini bolca ver. Bahşişlerini, aylık ve yıllık maaşlarını acilen ver. Haracı hafifletmenin yanında memleketin imarına önem ver. İyi bir davranış şekli ve güzel bir siyasetle insanları ıslah et. Senin en önemli işin; etrafının muhafazası, sugûrlarının (askeri sınır bölgelerinin) kapalı tutulması ve vilayetlere göndereceğin kişilerin nitelikli (kalifiye) kişiler olmasıdır. Cihatta Allah'ın dinini korumakta ve Allah'ın Müslümanlar üzerine yapacağı fetih ve dinde onlara vereceği imkânla, Allah'ın düşmanının senin yenmen konusunda Aziz ve Celil olan Allah'a meylet (rağbet et). Bu uğurda tüm kuvvetini, gücünü ve malını feda et. Gece gündüz ordularını daima kontrol et. Atlarının ve kâfilelerinin yerlerini iyice tanı. Günahahtan sakınman, kuvvetin ve gücün Allah ile beraber olsun. Senin güvenin, iktidarın ve tevekkülün O'nun üzerine olsun. O sana kâfi gelmekle beraber rızkını da bolca verir ve seni korur. Bir destekçi ve yardımcı olarak O (Allah) sana yeter” (Varen, 1999: 32-34; Ya'kübi, 2010: 2/334-336).

4. Mansûr'un Vasiyetnamesinin Mehdî'nin Yönetim Anlayışına Etkisi

Mansûr'un vasiyetnamesinin oğlu Mehdî'nin yönetim anlayışına yaptığı etki birçok farklı durum ve uygulamada kendisini göstermiştir. Ne var ki vasiyetnamenin Mehdî'nin yönetim anlayışına yaptığı etkileri sadece vasiyetnameyle sınırlandırmak da muhtemelen pek doğru olmayacaktır. Buna karşın bu vasiyetnamenin Mehdî'nin yönetim anlayışına etki eden unsurlar bağlamında diğer unsurlara nazaran birkaç adım daha önde durduğu bu sebeple de büyük öneme haiz olduğu şeklinde bir yorumda bulunmak daha doğru olacaktır. Diğer bir deyişle, Mehdî'nin halifeliği boyunca içinde bulunduğu sosyo-siyasal konjonktür elbette bu tarzda nitelikli bir yönetim anlayışı benimsemesinde belli oranda etkili olmuştur (Câbirî, 2001: s. 13, 419-423; Humphreys, 2016: 15) ama bu yönetim anlayışının iskeletini oluşturan temel faktör vasiyetnamedir. Mehdî babasının bilinçaltına yerleştirdiği vasiyetnameyi karşılaştığı birçok olayın hallinde bilinçli veyahut bilinçsiz bir çözüm aracı olarak kullanmış, bu olaylara vasiyetnamenin penceresinden bakarak yaklaşmıştır. Mansûr'un vasiyetnamesinin oğlu Mehdî üzerindeki etkileri üç başlık altında özetlemek mümkündür; Cihat konusundaki vasiyetinin etkisi, halka bolca ganimet dağıtıp maaşlarını zamanında vermesi konusundaki vasiyetinin etkisi, adalet ve sulh yönündeki vasiyetinin etkisi, sugûrların korunması yönündeki vasiyetinin etkisi ve son olarak da memleketin imarı konusundaki vasiyetinin etkisi şeklinde ifade edilebilir.

4.1. Vasiyetteki Cihat Vurgusunun Etkisi

Mansûr'un vasiyetinde Mehdî'ye telkin edilen önemli hususlardan biri cihattır. Mansûr her ne kadar doğrudan olmasa da dolaylı olarak oğlu Mehdî'nin cihada önem vermesini ona salık vermektedir. Fakat Mansûr'un vasiyetnamesine ve Mehdî'nin bu konuda takındığı tutuma dikkatlice bakıldığında Mehdî'nin burada cihadı salt savaşa indirmediği anlaşılmaktadır. Gerek vasiyetnamenin muhteviyatı gerekse de Mehdî'nin bu konudaki takındığı tavır açısından bunun temelsiz olmadığını söylemek mümkündür. Zira İslâm'da savaş “cihad” şeklinde de isimlendirilmekle beraber buradaki savaş, amaç olarak insan katletmeye değil, insanları veya insanlığı hakka davet etme yolundaki mücadeleye verilen addır. Öte yandan Müslümanlar nezdinde ilk ve en temel safhası davet olan cihadın, Müslümanlarca yapılan davete olumlu yanıt verilmesi halinde silahlı savaşa hiçbir şekilde müracaat edilmemesi esastır. Nitekim bizzat Hz. Muhammed'in başlattığı ve sonraki dönemde devam ettirilen geleneğe göre İslâm ordu komutanlarının ilk olarak gayrimüslim addedilen kişi veya kişileri İslâm'a davet etmeleri gerekir. Bu davete icabet edenler artık Müslümanların kardeşleridir ve onları korumak Müslüman yöneticilerin görevidir (Çağrı, 1994: 9/16). Mehdî, aktarıldığına göre çeşitli devletlerin hükümdarlarına elçiler ve heyetler göndererek onları İslâm dinine davet etmeye çalışmıştır. Bu davet neticesinde aralarında “Ray” ismiyle bilinen Sind hükümdarı ve “Minhac” adıyla tanılan Hint hükümdarı da dâhil olmak üzere on beş hükümdar daveti kabul ederek İslâm dinine girmiş (Varen, 1999: 52) ve Mehdî böylelikle hiçbir şekilde savaşa başvurma ihtiyacı hissetmemiştir. Görüldüğü üzere Mehdî uyguladığı bu siyasetle hem babasının

vasiyetnamesinde vurguladığı “cihad” gibi bir tavsiyeye riayet etmiş hem de Hz. Peygamber’in cihad konusunda izlediği siyasete bağlı kalmıştır.

Mehdî'nin cihat konusunda o anki yahut o dönemki siyasi konjonktür temelli ve İslâm'ın cihat ilkesinin ya da koşulunun sınırlarından taşmamak suretiyle elbette birtakım daha katı ve sert icraatları da olmuştur. Bu çerçevede ifade edilebilecek en iyi örnek, muhtemelen Hint seferidir. Halife Mehdî H.159/M.776 yılında İslâmî fetih yapma gayesiyle Abdülmelik b. Şihâb el-Müsm'e'î komutasında Hint ülkesine bir deniz seferi tertip etmiş, (Varen, 1999: 82) bu sefer kapsamında Abdülmelik b. Şihâb el-Müsm'e'î de, Hindistan'ın “Barbed” şehrine büyük bir orduyla girmiştir. Kuşatma altına alınan şehir, mancınıklar dökülerek taşlarla dövülmeye başlanmış, petrol dökülerek de halkın bir kısmı yakılmış ve bölge zorla (şiddet ve savaş yolu ile) fethedilmiştir (Taberî, t.y.: 8/128; İbn Kesîr, 1990: 10/131-132). Fakat bölge halkının petrol dökülerek yakıldığı şeklinde aktarılan anlatının, Mehdî'nin sahip olduğu hoşgörülü ve yumuşak başlı karakteriyle birlikte değerlendirilmesi halinde bir miktar abartı içerme olasılığını akla getirdiğini ifade etmek mümkündür. Zira Mehdî zındıklara yönelik olan zorunlu ve istisnai sert tutumu dışında genel anlamda hoşgörülü bir siyaset izlemiştir. Bunun yanı sıra bu başlık veya bu konu bağlamında bahsetmeğe değer önemli bir bilgi de Mehdî döneminde Rum yani Bizans topraklarına yapılan birtakım fetih hareketleridir. Suyûtî bu konuda 163/780 senesinde ve sonraki senelerde Rumlar üzerine fetihlerin arttığını ve birçok fetih hareketi düzenlendiğini aktarmıştır (Süyûtî, 2003: 217).

4.2. Vasiyetteki, Halka Bolca Ganimet Dağıtılması ve Maaşların Zamanında Verilmesi Konusundaki Vurgusunun Etkisi

Mansûr vasiyetnamesinde; “Müslümanlara mallarından üzerlerine düşen payı ver. Ganimetlerini ve feylerini bolca ver. Bahşişlerini, aylık ve yıllık maaşlarını acilen ver” şeklinde bir cümle sarf etmiştir. Mansûr burada oğlu Mehdî'ye her ne kadar ilk bakışta salt Müslümanlara gibi görünse de vasiyetin geneline bakıldığında Abbâsî devleti çatısı altında yaşayan herkese bolca ganimet, bahşiş vs. verip maaşlarını acilen yani zamanında vermesi gerektiğini telkin etmekle birlikte bu hususta hassasiyet göstermesini de istemektedir. Mansûr'un bu telkini-vasiyeti Mehdî'nin üzerine ihtimamla eğildiği bir husus olmuştur. Bunun ilk göstergelerinden biri Haremeyn halkına bol miktarda giyecek (150.000 adet) ve para (30 milyon dirhem) yardımında bulunmasıdır (Bozkurt, 2003: 28/378). Yine bunun yanı sıra babasından arta kalan oldukça büyük hazineleri de açarak, tamamına yakınına halka dağıttığı rivayet edilmektedir (Varen, 1999: 53). *Şezerâtü'z-Zeheb* de aktarıldığına göre Mehdî babasından arta kalan 600.000 dinar miktarındaki hazinenin tamamını dağıtmıştır. Buna ek olarak aynı eserde “halifeler arasında Mehdî'den sonra onun kadar cömert, babası Mansûr'dan sonra da Mansûr kadar cimri hiç bir halife olmamıştır” şeklinde aktarılan rivayet dikkat çekicidir (İbnü'l-İmâd, 1988: 2/306). Belki de Mansûr devletin veyahut kendisinin o dönem bulunduğu siyasi ve sosyal konjonktür sebebiyle cimri ya da tutumlu bir devlet adamı olma zarureti içinde olmuştur. Ayrıca Mehdî döneminde babasının vasiyeti doğrultusunda insanlara oldukça dolgun maaşlar bağlatıldı (Varen, 1999: 53). Mehdî bu konuda da (bahşiş verme, ganimet dağıtma, maaş bağlama vs.) kaynaklarda aktarılan rivayetler çerçevesinde babası Mansûr'un vasiyetine uygun bir şekilde hareket etmiştir.

4.3. Vasiyetteki, Adalet ve Sulh Yönündeki Vurgusunun Etkisi

Bu başlık altında ele alınacak ilk konu Mehdî'nin, babası Mansûr'un Alioğulları ve diğer muhaliflerinden müsadere usulü ile aldığı malları sahiplerine geri iade etmesidir (Varen, 1999: 54; Ömer, 2004: 3-6/204; Ya'kûbî, 2010: 2/336). Mehdî burada babasının üstüne basa basa vurguladığı “zulmetmekten ve bir kimsenin günahını yüklenmekten sakın” vasiyetine büyük oranda sadık kalmıştır. İkinci bir konu da Mehdî'nin babasının hapse attığı veya babasının döneminden beri hapisanede olan mahpuslara özgürlüklerini vermesi olmuştur (Ceşiyârî, 1938: 155). Fakat burada affettikleri sadece (basit anlamda) siyasi suçlu olanlardır. Kan dökenleri, cinayet işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkardığı bilinenleri, başka kimselere zulüm ve haksızlık yapanları affetmemiş ve onları hapisanede tutmaya devam etmiştir (Taberî, t.y.: 8/117; İbn Esîr, 1987: 5/231; Ya'kûbî, 2010: 2/337). Böylelikle Mehdî babasının vasiyetindeki; “iyi-adil ve güzel bir siyaset ile yönet” isteğine elinden geldiğince uymaya çalışmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Mehdî'nin affediciliğindeki seçiciliğidir.

Mehdî muhtemelen hem babasının vasiyetine sadık kalmaya çalışmış hem de devletin asayişine ters düşecek durumlardan sakınmak istemiştir. Kısacası Mehdî babasının vasiyetinin uygulanması ve devlet asayişinin mümkün olabilmesi arasında bir denge siyaseti izlemiştir.

Mehdî'nin güzel ve yapıcı siyasetine burada verilebilecek bir başka örnek ise başta Hz. Ali taraftarları olmak üzere Hicaz ve Şam halkına karşı olan yaklaşım şeklidir. Mehdî ilk olarak babasının Hz Ali'nin torunlarından ve taraftarlarından aldığı malları onlara geri vermiştir (Üçok, 1979: 87). Bunun yanında onlardan hapisanede olanları serbest bırakmış (Ya'kûbî, 2010: 2/337) böylece onların sevgisini kazanmaya çalışmıştır (Watt, 2010: 210). Bu hususla ilintili olabilecek bir diğer konu Mehdî'nin, körlere cüzzamlılara, kuvvetten düşmüş kişilere daha somut bir ifade ile genel olarak herhangi bir hastalığı olanlara çeşitli ihsan ve yardımlarda bulunmasıdır (el-Makdisî, t.y.: 96). Mehdî tahta ilk oturduğunda "af" odaklı (genel af ilanı vb.) yeni bir politika izleyeceğini duyurmuştur. (Koçak, 2014: s. 9; Sancılı, 2021: s. 115). Bu politikanın pratikteki ilk adımı ise babası döneminde görevlerinden herhangi bir neden dolayısıyla uzaklaştırılmış olan devlet görevlilerini, görevlerine iade etmek olmuştur (Leysî, t.y.: 244). Bunun yanı sıra Mehdî hem Hicaz halkının sevgisini kazanmak (Dûrî, t.y.: 137; Varen, 1999: 58) hem de babasının, devletin korunmasına dikkat etmesi yönündeki vasiyeti sebebiyle Medineli Ensar'dan 500 kişiyi seçerek bunlardan kendisi ayrıca devletin güvenliği için bir muhafız birliği oluşturmuş ve bunlara maaşları dışında bol miktarda erzak bahşetmiştir (Taberî, t.y.: 3/138; Leysî, t.y.: 244). Mehdî'nin Hicaz halkına yönelik yaptığı son iyi uygulama onlar üzerinden ağır vergileri kaldırması olmuştur (Varen, 1999: 58). Mehdî bu uygulamasıyla babasının vasiyetindeki güzel siyaset telkinini ete kemiğe büründürmüş bunun yanında yine babasının vergilerin azaltılması yönündeki vasiyetinin de tatbik edicisi olmaya gayret göstermiştir. Mehdî'nin Şam halkına yönelik olan tutumuna değinilecek olursa; Mehdî Şam halkının da sevgisini kazanıp onlara yakın olabilmek için öncelikle onları ziyaret edip onlarla hemhal olmuştur. Bununla birlikte Dimaşk ve Beytül-Makdis'e de yönelmesinin hemen akabinde ise Şam halkına bolca mal dağıtılmasını emretmiştir. Mehdî bununla da kalmamış bölgede bulunan kabileler arasındaki ihtilafları çözümlenerek (*Muhtâru'l-İbâdî*, 1972: 68) yaşanabilecek bir kargaşa ortamının da önüne geçmiştir. Mehdî bu çerçevede yine, hem babasının iyi-güzel siyaset vasiyetini hayata geçirmiş hem de buradaki kabilelerin arasındaki sorunları çözümlenerek devletin, kabileler arasındaki çekişmeden dolayı karşı karşıya kalması ihtimal dâhilinde olan bir sorunun da önüne geçmiştir.

Mehdî, babasının vasiyetinde kendisine salık verdiği insanlar arasında adil olup devlet içinde adaleti tesis etme ögüdü sebebiyle insanlar arasında adil olmaya çalışmış ve bu çerçevede de kurumsallaşmasını sağladığı (Yeniçeri, 2004: 29/516) Divan-ı Mezâlim oturumlarına katılarak bunlara başkanlık eden ilk Abbâsî halifesi olmuştur. Kadıların da bazı durumlarda Divanı Mezâlimde kendisine eşlik ettiği Mehdî, halkın adli şikâyetlerini dinlemek için kendisine penceresi demirden olan özel bir ev yaptırmıştır (el-İbâdî, 1972: 89; Takkûş, 2009: 76). Mehdî adalet konusunda takındığı bu özenli tavırla ilk olarak babasının vasiyetindeki adil olması şeklindeki ögüde riayet etmiş, adalete gösterdiği bu ihtimam sebebiyle de vasiyette yer alan, zulümden kaçınması gerektiğini kendisine salık veren diğer bir önemli ögüdü de dolaylı olarak hayata geçirmeyi başarmıştır. Ayrıca Mehdî devletin içinde adaletin tesisinden ileri gelen bir güven ve huzur ortamını sağlamış, adaletin sirayet ettiği her kurumunda daha kurumsal bir kimliğe bürünmesine yol açmıştır.

Mehdî, adli meselelerde mevzu bahis olan kendisi dahi olsa bulunduğu konunun kendisine verdiği gücü kullanarak herhangi bir adaletsiz netice veya kararın ortaya çıkmasına izin vermemiştir. Bunun belki de en güzel örneği Misverr b. Müsâvir adlı bir kişinin kendisine ait olduğunu iddia ettiği bir köyün Mehdî'nin bir vekili veya valisi tarafından gasp edilmesi üzere Mehdî'ye şikâyetle bulunmasıdır. Bu şikâyet kadı tarafınca değerlendirilmiş ve yapılan muhakeme neticesinde Misver b. Müsâvir haklı bulunmuştur. Bunun üzerine kadı, Mehdî'ye köyün validen alınıp Misver b. Müsâvir'e verilmesi gerektiğini söylemiştir. Mehdî de kadının bu söylediğini aynen yapmıştır (Taberî, t.y.: 8/173-174; İbn Esîr, 1987: 5/260-261). Mehdî bu davranışıyla babasının vasiyetindeki, bu hadiseyle ilgili ögüde dikkat ettiğini bir kez daha göstermiştir.

4.4. Vasiyetteki Sugûrların Korunması Yönündeki Vurgusunun Etkisi

Mansûr'un vasiyetnamesinde en çok önem verdiği konu, sugûrların yani devletin diğer devletlerle olan askeri sınır bölgelerinin muhafazasıydı. Mehdî bu vasiyeti de uygulamaya çalıştığını aldığı bir takım siyasi pozisyonlarla kanıtlamıştır. Bu konuyu biraz açmak gerekirse ilk olarak H. 162/ M. 778-779 yılında Tarsus Ovasına gelen Abbâsî emiri el-Hasan b. Kahtabe'nin burası ile ilgili Mehdî'ye bir rapor yazdığını ifade etmek gerekir. Rapor; Tarsus şehrinin nüfus kapasitesinin yaklaşık olarak 100.000 kişi olduğunu ve Bizans'a karşı şehrin yeniden iskân edilip uygun savunma tedbirlerinin alınması gerektiğini içermektedir. Mehdî, Hasan b. Kahtabe'nin bu raporu doğrultusunda ona, avâsım bölgesindeki stratejik noktalara uygun garnizonlar kurma emrini vermiştir. Bizans'a karşı alınan bu tedbirlerin yanı sıra Bizans sınırlarındaki Anadolu şehirlerine, Horasan ordusundan oldukça fazla sayıda asker yerleştirmiştir (İlgün, 1994: s. 112-114). Ayrıca Mehdî; Fergana, İsficâb, Belh, Hârizm, Herât ve Semerkant halkından birçok kimseyi de Anadolu'ya göndererek (Paydaş, 2012: 31-51/171; Sünbül, 2019: s. 45) bu bölgenin özellikle de sınır bölgelerinin düşman saldırılarına karşı güçlü durmasını sağlamış ve böylece burayı bir nevi kontrol altına almıştır. Mehdî'nin bu çerçevede babasının vasiyetini uygulamaya çalıştığı açıkça görülmektedir. Şunu da ifade etmekte yarar vardır: Hasan b. Kahtabe'nin bizzat Mehdî tarafından mı yoksa ondan önceki bir halife tarafından mı bu göreve layık görüldüğü bilinmemektedir. Fakat kim göreve getirmiş olursa olsun Mehdî'nin Hasan b. Kahtabe'nin görüşlerini dikkate alması, Mehdî'nin nitelikli devlet adamlarına ve kumandanlara değer verdiği çıkarımında bulunulabilmesinin bir anlamda yolunu açmaktadır. Bu çıkarım da Mansûr'un; "*vilayetlere göndereceğin kişiler nitelikli (kalifiye) insanlar olsun*" şeklinde telkin ettiği öğüde Mehdî'nin yine dolaylı olarak itibar ve riayet ettiğini düşündürmektedir.

4.5. Vasiyetteki Memleketin İmarı Vurgusunun Etkisi

Mansûr'un; oğlu Mehdî'ye vasiyetnamesinde, üzerinde önemle durmasını nasihat ettiği bir başka mesele ise memleketin imarıdır. Mehdî, memleketin imarı konusunda babasının diğer bir vasiyeti olan; "*Allah'ın ve mütedeyyinlerin rızasını kazan*" öğüdüne de sadık kalmak gayesiyle imar faaliyetlerini genellikle kutsal topraklardaki şehirler (özellikle Hicaz ve Mekke) veya bu bölgelere giden yollar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Mehdî bu amaç doğrultusunda ilk olarak 161/778 yılında Mekke yolunun inşa edilmesini emrederek yol üzerinde de evler, su kuyuları (Süyûtî, 2003: 217)² ve hacılar için dinleme tesisleri yaptırmıştır (Varen, 1999: 62; Takkûş, 2009: 76). Yine Seffâh (750-754) tarafından Kâdisiyye ve Zebâle arasında yapılan kasırları genişletip sayısını artırmıştır (Taberî, t.y.: 8/136). Öte taraftan Mehdî'nin H. 159/ M.776 yılında Rusâfe mescidinin inşa emrini verdiği nakledilmektedir (Taberî, t.y.: 8/116; İbnü'l-İmâd, 1988: 2/265). Bununla beraber Mehdî'nin memleketi imar amacıyla hastaneler ve okullar yaptırdığı da aktarılmaktadır (Takkûş, 2009: 76). Ayrıca Mehdî Basra Camii'ni, Mescid-i Harâm'ı, Mescid-i Nebvî'yi ve Mescid-i Aksâ'yı genişletip (Bozkurt, 2003: 28/379) restore etmiştir. Böylelikle babasının vasiyetindeki gerek memleketin imarına ehemmiyet verme gerekse de Allah'ın ve Müslümanların rızasını kazanma gibi öğütlerin her ikisini yaptığı bu tür icraatlar ile hayata geçirmeye muvaffak olmuştur.

Sonuç

Abbâsî devletinde Mansûr döneminde büyük ölçüde en çok göze çarpan özellik Mansûr'un yönetim anlayışındaki katı ve sert politikadır. Daha doğrusu bu sert ve katı politika Abdullah es-Seffâh döneminde devletin kuruluşuyla beraber başlamış ve Mansûr döneminde bir nevi devletin resmi politik anlayışımı gibi kök salmıştır. Fakat Mansûr'dan sonra Mehdî'nin halife oluşuyla Abbâsî devletinin idari ve politik anlayışında oldukça olumlu yönde gelişmeler yaşanmıştır. Mehdî, babası Mansûr ve Seffâh dönemine nazaran devletin daha fazla kurumsallaşması vb. gibi meselelerde attığı ciddi ve somut adımlarla yepyeni bir siyasi anlayışın mimarı olmuştur. Mehdî'nin bu siyasi anlayışı ve yönetim tarzı kendini birçok farklı şekilde göstermiştir. Bunlar genel olarak; devletin güvenliğine ilişkin alınan önlemler, kurumsal ve hakkaniyetli bir adalet sistemi tesis etme girişimleri, genel af benzeri

² Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde Mehdî'nin açtığı su kanallarının Fırat ve Dicle nehirleri arasında olduğunu söylemektedir. Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 6. Baskı, (İzah, Düzeltme, İlave ve Eklerle Çev.: Mehmet Fuat Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 159.

uygulamalar, imar faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler vb. durumlardır. Mehdî döneminde yaşanan bu gelişmelerin hazırlayıcı faktörü büyük oranda babası Mansûr'un vasiyetnamesi olmuştur. Mansûr bu vasiyetnamede devletin sosyo-politik ve güvenlik açısından nasıl daha işlevsel, daha sağlam ve de daha güçlü bir yapıda olabileceğinin adeta reçetesini vermiştir. Ancak Mansûr, oğlu Mehdî'ye vasiyet ettiği nasihatlerin genel olarak birçoğunu uygulamamıştır veya uygulayamamıştır. Mansûr'un kendi vasiyetindeki tavsiyeleri dönemde hayata geçirmemesinin ya da geçirememesinin muhtemelen en olası nedeni içinde bulunduğu sosyo-politik vaziyettir. Bu anlamda Mansûr'un vasiyetnamesi bir babanın muhtelif sebepler yüzünden hayata geçiremediği veya yaşayamadığı şeylerin oğlu diğer bir ifade ile çocukları üzerinden hayata geçirmeye çalışmasının psikolojik anlamda bir dışavurumdur. Fakat sebep ne olursa olsun Mansûr'un vasiyetnamesi, Mehdî dönemi Abbâsî toplumunun hoşgörü, uzlaşma ve refah anlamında altın çağını yaşamasının arkasındaki etkileri yadsınamayacak kadar büyük bir etmen olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu yönüyle bu vasiyetname Abbâsî devletinin devlet politikasını anlama açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Barthold, W. (1984). *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 6. Baskı, (İzah, Düzeltilme, İlave ve Eklerle Çev.: Mehmet Fuat Köprülü), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bektaşoğlu, F. (1994). *Harun er-Reşid ve Zamanı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun.
- Bezer, G. Ö. (2007). “Rakka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 432-433.
- Bozkurt, N. (2003-a). “Mansur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 5-6.
- Bozkurt, N. (2003-b). “Mehdî-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 377-379.
- Câbirî, M. Â. (2001). *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, 2. Baskı, (Çev: Vecdi Akyüz), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cehşiyârî, E. A. b. A. (1457/1938). *Kitâbü'l Vüzerâ ve'l-Küttâb*, 1. Baskı, (Tahkik: Mustafa es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî), Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbâ el-Halebî ve Evlâduh.
- Çağrıncı, M. (1994). “Da‘vet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 16-19.
- Doğan, N. (2013). *İslâm Siyaset Tarihinde Din, İktidar ve İdeoloji: Erken Abbâsi Dönemi (750-833)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara.
- Dûrî, A. (t.y.). *‘Asru’l-‘Abbâsiyyi’l Evvel: Dirâse fi’t-Târîh es-Siyâsî ve’l-İdârî ve’l-Mâlî*, Beyrut: Merkezü Dirâseti’l-Vahdeti’l-‘Arabiyye.
- Eser, M. (2020). “Abbâsiler Döneminin İlk Mehdisi Muhammed b. Abdullah ve Onun Mehdiliği ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *Bilimname Dergisi*, C. 2020, S. 41, s. 7-38.
- Gutas, D. (2003). *Yunanca Düşünce, Arapça, Kültür: Bağdat’ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumunu*, (Çev: Lütfü Şimşek), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Güzel, A. (2012). *Abbâsî Halifesi Mehdî b. Mansûr*, Konya: Kitap Dünyası Yayınları.
- Hamevî, Y. (1397/1977). *Mu‘cemü’l-Büldân*, C. 2., Beyrut: Dâr-ü Sâdır.
- Hamevî, Y. (t.y.). *Mu‘cemü’l-Büldân*, C. 3., Beyrut: Dâr-ü Sâdır.
- Hudârî Bek, M. (1986). *Muhâdarât Târîhu’l-‘Umemi’l-İslâmiyye (ed-Devletü’l-‘Abbâsiyye)*, 1. Baskı (Tahkik: Muhammed el-Osmânî), Beyrut: Dâru’l-Kalem.
- Humphreys, S. R. (2016). *İslam Tarih Metodolojisi (Bir Sosyal Tarih Uygulaması)*, (Çev: Murtaza Bedir, Fuat Aydın), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- ‘Ibâdî, A. M. (1972). *fi’t-Târîhi’l-‘Abbâsî ve’l Endelüsî*, Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye.
- İbn Kesîr, E. F. D. (1410/1990). *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 8. Baskı, C. 10, Beyrut: Mektebetü’l-Ma‘ârif.
- İbn Kuteybe, E. M. A. b. M. (t.y.). *el-Ma‘ârif*, 2. Baskı, (Tahkik: Servet ‘Ukkâşe), Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif.
- İbnü’l-Esîr, E. H. A. C. (1407/1987). *el-Kâmil fi’t-Târîh*, C. 5, (Tashih: Muhammed er-Rakkâk), Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- İbnü’l-‘Imâd, (1408/1988). *Şezerâtü’z-Zehab*, 1. Baskı, C. 2, (Tahkik: Abdülkâdir el-Arnâvût, Mahmûd el-Arnâvût), Beyrut: Dâru İbni Kesîr.
- İbnü’n-Nedîm, E. F. M. b. E. Y. (t.y.). *El-Fihrist*, Beyrut: Dâru’l-Ma‘ârif.

- İbnü't-Tıktakâ, E. C. S. M. b. A. b. T. (t.y.). *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Beyrut: Dâr ü's-Sâdır.
- İlgün, K. (1994). *Halife Mansur ve Dönemi (136-158/754-775)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Koçak, Y. (2014). *Abbasiler'in Kuruluş Döneminde Abbasıyyun-Talibiyyun Mücadelesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Köse, N. (2021). *Abbasiler Döneminde Halifelere ve Sultanlara Verilen Unvanların Siyasi Hayata Yansımaları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun.
- Köse, S. O. (2020). *Hârûnürreşîd Döneminde Bermekîler*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay.
- Leysî, S. M. (t.y.). *Cihâdü's-Şî'a fi 'Asri'l-Abbâsiyyi'l-Evvel*, Dâru'l-Cil, Beyrut (y.y.y.).
- Makdisî, Z. M. b. T. (t.y.). *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târîh*, C. 6, (y.y.), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Mantran, R. (1981). *İslâmın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*, (Çev: İsmet Kayaoğlu), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ömer, F. (2004). "Abbasî Halifesi Mehdî Dönemi (169-185/775-785) Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6, Çorum. s. 203-214.
- Paydaş, K. (2012). "Emevîler ve Abbasiler Döneminde Önemli bir Sugûr Şehri Tarsus", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 51, Ankara. s. 165-200.
- Sancılı, F. (2021). *Erken Dönem Abbasîlerde Mezhep-İktidar İlişkileri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sivas.
- Suyûtî, C. (1424/2003). *Târîhu'l-Hulefâ'*, Beyrut: Dâru İbni Hazm.
- Sünbül, İ. (2019). *Abbasi Devleti Sugûr (Sınır) ve Avâsım (Sınır Öncesi) Şehirleri (VIII. ve X. Yüzyıllar Arası)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.
- Taberî, E. C. M. C. (t.y.). *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, 2. Baskı, C. 7, (Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Mısır: Dâru'l-Maârif.
- Takkûş, M. S. (1430/2009). *Târîhu'd-Devleti'l-Abbâsiyye*, 7. Baskı, Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Uslu, R. (1998). "Hûzistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 436-439.
- Üçok, B. (1979). *İslâm Tarihi (Emevîler-Abbâsiler)*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Varen, S. (1999). *Abbâsî Halifelerinden Mehdî ve Dönemi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa.
- Watt, W. M. (2010). *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (Çev.: Ethem Ruhi Fırlalı), İstanbul: Sarkaç Yayınları.
- Ya'kûbî, A. b. E. Y. (1431/2010). *Târîhu'l-Ya'kûbî*, C. 2, (Tahkik: Abdülemir Muhannâ), Beyrut: Mektebetü's-Sadduk.
- Yavuz, K.; Dadan, A. (2020). "Abbâsiler'de Muktedir Halifeler Dönemindeki Halifelerin Kişilikleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 20, S. 2, s. 637-658.
- Yeniçeri, C. (2004). "Mezâlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 515-518.

Yıldız, H. D. (1992). “Bermekiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 517-520.

Disclosure Statements (Beyan ve Açıklamalar)

1. Contribution rate statement of researchers / Araştırmacıların katkı oranı beyanı /: All authors contributed equally / Yazarlar eşit ölçüde katkı sağlamıştır.

2. No potential conflict of interest was reported by the authors (Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir).

Extended Abstract

The Abbasids took part in the groups opposing the Umayyads at a time when the Umayyads were on the verge of collapse, and not only that, they also led these opposition groups by organizing them. Thus, the Abbasids established the Abbasid state by overthrowing their predecessor, the Umayyads, by pursuing an internal and clever policy. The Abbasid caliphs of the first period placed the Abbasid state in an indescribable status not only in terms of Islamic history but also in terms of world history. In this period, the Abbasids assumed the grandeur and splendour of an empire. History bears witness to the fact that between the VIIIth and XIVth centuries, the Abbasids experienced a great and glorious enlightenment in scientific, cultural, social and political terms that was the envy of even western Europe. This enlightenment has been called the Islamic Renaissance. Although the first caliph of the Abbasid state was Abū al-Abbās al-Saffāh (750-754), the second caliph, al-Mansūr (754/775), was considered the true founder of the state with his authoritarian ruler profile and political actions. Mansūr, who had a highly intelligent, powerful, and despotic personality, tried every means to keep the state functioning and strong. al-Mansūr is said to have been ruthless and brutal in this endeavour, and to have considered every means permissible in order to give life to the state model he had in mind and to preserve it.

The reign of al-Mansūr witnessed important developments such as the establishment of Baghdad, translation activities and some scientific activities, but these were overshadowed by al-Mansūr's extremely oppressive and uncompromising policies in state administration. In essence, al-Mansūr's policies aimed to ensure the establishment of the state on solid foundations both during and after his reign. After achieving this goal, he made strides for the development of the state in socio-cultural fields and in a sense prepared the ground for such steps to be taken after him. In short, al-Mansūr acted not only for his own period but also for the aftermath of his death. On the other hand, Caliph al-Mansūr's careful and frugal behavior in state expenditures provided many economic benefits to the caliph who would succeed him. In this context, it should be noted that al-Mansūr's totalitarian approach in the administration of the state and his frugal attitude in matters related to the state's finances, which led him to be called a miser, were not the product of his own ambitions and desires, but the political stance of a farsighted statesman who thought in the long term. al-Mansūr, who was a politically farsighted statesman, listed one by one what his son should do as a head of state and a caliph and how he should take a position in the face of events in his testament, which he prepared for his son al-Mahdī, who would take power after him.

It can be stated that the testament was a guide for al-Mahdī (775-785) to govern the state. The will in question had a very strong and positive impact on al-Mahdī's political philosophy. In accordance with the instructions in the testament to “have a good and beautiful behavior in politics”, al-Mahdī's first step was to adopt an extremely kind and tolerant attitude towards everyone under his rule. One of the most important steps he took in this direction was to largely and rapidly abandon the harsh and oppressive policies of his father al-Mansūr.

During the caliphate of al-Mansūr, al-Mahdī's father, it was not possible to speak of a general social peace in the Abbasid society. However, al-Mahdī established social peace in line with the content of the testament and won the hearts of the people who were resentful against the state due to any of his father's practices during his reign. al-Mahdī also enacted amnesty-like laws in line with the direction of the testament, gave ample spoils to the people, paid the salaries of the employees on time, reduced the heavy taxes on the people to a reasonable level, and provided a number of aids to facilitate the lives of people in need of care due to various illnesses. In accordance with the emphasis on justice in the testament, al-Mahdī took care to be just and did not refrain from taking steps towards the establishment of an institutionalized judicial system in the state. On the other hand, al-Mansūr's testament contains some warnings to al-Mahdī regarding jihad. However, it is observed that the al-Mahdī did not understand jihad in the classical sense and succeeded in bringing many communities under the umbrella of Islam through the method of invitation before resorting to any war. One of the issues advised to al-Mahdī in al-Mansūr's testament was the construction of the country. In accordance with this advice, al-Mahdī built many hospitals and schools. This endeavour of the al-Mahdī was not simply a physical reconstruction in the simple sense, but in essence a social construction of a society or a country. It is noteworthy that the al-Mahdī's focus on the construction or revision of religiously sacred places in terms of the construction of the country is generally noteworthy. The statement or warning in the will, "Win the approval of Allah and the pious", explains why the al-Mahdī mostly focused on religiously significant places in terms of building and construction. One of the most important points Mansūr emphasized in his will was the necessity of protecting the borders of the state against enemies. Al-Mahdī paid due attention to this advice in the will and ordered the establishment of garrisons at the critical points in the Awwāsīm region against Byzantium, one of the most dangerous enemies of the frontier regions. By taking many other measures similar to this one, al-Mahdī was able to protect the borders of the state against Byzantium and other enemy forces, and thus put the will into practice. As a result of the strong influence of al-Mansūr's testament on Mahdī's constructive and positive practices, peace and prosperity were established in the Abbasid society.